

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VII св. 3-4

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Бајић: Значај лингвистичких студија за опште језичко образовање	65
2. М. Стевановић: О језику једнога написа	69
3. Б. Милановић: Глаголи на <i>-ишти</i> с облицима промене <i>-ну/-не-</i> основа	87
4. Н. Рончевић: Још о изразима <i>види се</i> и <i>види му се</i>	107
5. А. Пеца: Једна ријетка а потребна ријеч	117
6. Г. Шкриванић: Прилог за разјашњење неких назива оружја у народним умотворинама	121
7. Језичке поуке	125

УРЕЂУЈЕ ОДБОР:

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Народна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ — БЕОГРАД

1955

ЈЕДНА РИЈЕТКА А ПОТРЕБНА РИЈЕЧ

Прикупљајући грађу за опис говора данашње источне Херцеговине наишао сам на терену б. Чапљинског среза на један врло интересантан придјев, за који сматрам да није незанимљиво задржати се на њему с обзиром на то што његов недостатак сви осјећамо. То је придјев *гасан*, опозитум придјеву *жедан*.

Као што је познато, у књижевном језику имамо према *гладан* опозитум *сић*, али према *жедан* није обичан или се врло ријетко чује било који придјев као његов опозитум. То потврђују и наши рјечници. Ја сам само у једном од њих нашао придјев *гасан* са овим значењем. Па ни други га словенски језици, колико сам могао да се обавијестим у мени приступачним рјечницима, немају. У руском језику, напр., имамо *голоден* и његов оп. *сыщѣй*, а за *жедан* и његов оп. употребљава се описна конструкција: *мне хочѣтся ѣищѣ* и за оп. томе *мне не хочѣтся ѣищѣ*; у пољском језику, мада имамо придјев *spragniony* за израз „ја сам жедан“ не каже се *jestem spragniony*, него *chce mi się pić* (в. Witold Doroszewski, *Rozmowy o języku*, seria III, 53). Истина, у руском имамо израз *сыщ* и *їян* који је адекватан нашем изразу *сић* и *їјан*, о чему ће бити ниже говора. Исто стање имамо и у неким несловенским језицима. У њемачком, напр., имамо *hungrig* и његов опозитум *satt* (*ich bin hungrig — ich habe es satt bekommen*), а према *durstig* (*durstig sein*) нема опозитума, него се то исказује описном конструкцијом: *gestillt ist mein Durst* (Ристић—Кангрга, Речник српскохрватског и немачког језика, стр. 1259); у француском језику имамо: *faim* (*j'ai faim*) и *soif* (*j'ai soif*), а за њемачко *satt* (наше *сић*) у рјечнику њемачко-француског језика од К. Rotteack-а и Г. Kister-а имамо: *suffisant, assez* (тј. довољан); а оп. се и у француском језику исказује одричном конструкцијом: *je n'ai pas*

faim и *je n'ai pas soif*. У талијанском језику исто имамо: *fame* (*io ho fame*) и *sete* (*io ho sete*), а оп. се и у овом језику и за један и за други придјев исказује одричном конструкцијом. У рјечнику Rigutini—Fanfani: *Vocabolario italiano della lingua parlata*, Firenze 1875, имамо потврду за то: „L' uomo, diceva un bell' umore, è il solo animale che mangi anche quando *non ha fame*, e beva anche quando *non ha sete*“. Истина, у том рјечнику имамо и придјев *sazio* (сит, засићен); исп. *sazio: che ha intieramente sodisfatto l'appetito del cibo*“, као и „Mangia molto, e non si trova mai sazio“ — али оп. за придјев *sete* ни тамо не налазимо.

Па и у нашем језику за оп. придјеву *жедан* још увијек преовлађује одрична конструкција, мада је придјев *гасан* познат и неким народним говорима и неким књижевницима.

Потврда, како ће се ниже видјети, имамо зато и из народних говора и из дјела наших писаца. А да баш писци осјећају потребу за тим придјевом лијепо се види из овог одјелка једне приповијетке Едхема Мулабдића, босанског писца. Разговор се води у једној босанској кафани између једног скупљача народних умотворина (фолклористе) и мјештана:

— Чујеш (обраћа се странац кафедији), ти ћеш мени нешто казати!

— Вире ми, ако знао, бели хоћу, — уздиже кахведија обрвама.

— Ево, чуј! — поче господин — кад си на прилику гладан, па се наједеш, онда си сит; је ли? Али кад си жедан, па се напијеш воде, шта си онда?

Кохведија шути, размишља, док ће некако отежући:

— Вира ти је, господине, док се човик не најиде, не може ни воде!

— Али, молим те, кад је човик жедан, па се напије, шта је онда? окрену се он другима.

Неколико часака сви размишљали, док ће један у неко доба некако озбиљно:

Кад је човик жедан, па се напије, онда му се море рити да је здрав, јер оно веле: док си здрав и вода ти је слатка.

Господин скупи лике, прође се свега, па замаче на врата. (Едхем Мулабдић: На обали Босне, Загреб 1900, стр. 152).

Како видимо, овај фолклориста није добио жељени одговор, а писац ове приповијетке, по ријечима А. Селмановића „и у овом конкретном случају ... је знао народну ријеч »гасан« супротно од *жедан*“ (Језик, бр. 1 за 1955/56 годину, стр. 21).

У РЈАЗУ има овај придјев, без акцента, али и без нашег значења. Док наш примјер, како се то лијепо види, из Додатка речнику српскохрватског и немачког језика од Ристић-Кангре, а то је и једини мени познати рјечник нашег језика у којем налазимо забиљежен овај придјев, значи: *gestillt ist mein Durst*, дотле примјер *гасан* у РЈАЗУ значи: „а) који гаси“ — и наводи се примјер из XVII вијека: „Сунце гасним мраком за чудо изгину. И. Т. Мрновић, 173“; и „б) „који припада гашењу“ — и даје се потврда из Шулекова рјечника: „гасна приправа „*feuerlöschanstall*“, гасни ред „*feuerlöschorndung, feuerordnung*“. Ми бисмо за значење под *a* могли још навести примјер из пјесама Лазе Костића: „*Као ђрегршћ воде гасне*, кад је у плам дете бацне, па у место плам да стиша, претвори се сва у пару“ (Л. Костић, Песме, 1908, 333)“ — али сви ови примјери не одговарају значењу нашег придјева о којем је овдје ријеч.

Како је напријед истакнуто, овај придјев није непознат ни неким народним говорима ни нашим књижевницима. Рјечничка грађа Института за језик САН даје потврда за то.

Од књижевника употребљавају га:

Д. Шимуновић: Кад год бих се овдје намјерио, па ко био да био, *све сишо, гасно, обушо* (Посмртне новеле). *Све сишо, гасно, обушо*, одјевено и нитко не пита за рачун (Изабране прип. 347).

Силвије С. Крањчевић: А добро знадеш капи колике. *Некад ши гасна прашина поји* (За човјека, 77).

Вељко Пешровић: У десет сати пођоше сви, *сиши и гасни*, „корпоративно“ и с Вујевићем на челу у Вармеђу (Сабрана дела, књига IV, стр. 99).

Л. Глик: *Ја сам сиша, хљеба нећу; Ја сам гасна, воде нећу* — *Ich bin satt, will kein Brot; mein Durst ist gelöscht, will kein Wasser* (Медицинска народна терминологија 1899, стр. 56).

Вуковић: *Овај је во већ гасан* (Народна ветеринарска терминологија).

Из народних говора имамо потврда за његову употребу из Приједора: Хвала! *Не могу њиши, гасан сам већем* (забиљежио С. К. Борјановић); опет из неког краја Босне: *Гасан сам, не могу више* (забиљежио Реља Кашиковић), а и ја имам за то потврду из *Почишља* — Херцеговина: *Гасна сам*.

Како се из наведеног материјала види, подручје на ком се употребљава овај придјев није мало. Познају га писци из Хрватске: Шимуновић, Крањчевић; из Босне: Мулабдић, из Војводине: Вељко Петровић; а има потврда из народних говора Босне и Херцеговине. Осим тога овај придјев и по значењу свог коријена потпуно одговара и прихvatљив је. Према Даничићу коријен *-гас-* значи: „изнемоћи, престати, учинити да нечега нестане“ (Коријени, стр. 63) — што одговара нашем значењу.

Из Мулабдићеве приповијетке видјели смо да фолклориста није добио одговор на постављено питање, мада је могао добити други придјев, наиме, придјев *џјан*. Често се у народу чује израз: *сит и џјан*. И други словенски језици знају за њега (код Даља имамо: *хлѣба не љстѣ, вина вѣ ротѣ не беретѣ, а завсегда ситѣ и пѣянѣ живетѣ. Поѣшь-ситѣ будешѣ; напѣшься-пѣянѣ будешѣ*¹. Али придјев *џјан* не употребљава се као оп. придјеву *жедан*, него читав израз *сит и џјан* као оп. изразу *гладан и жедан*. Док први израз значи задовољан, без икаквих потреба, други значи: убог, биједан. Ристић и Кангрга управо и преводе израз *сит и џјан* именицом *обилје*: Он је увијек сит и пјан = *er lebt immer in Hülle und Fülle*“. Нешто због специфичности значења придјева *џјан* у овом изразу, а нешто и због његове повезаности са глаголом *џиши* (обично алкохол), он се није могао усталити као оп. придјеву *жедан* и зато придјев *гасан* има све услове да се прими за књижевни и да се тиме попуни празнина коју осјећамо.

Што се тиче његовог акцента, можемо се сложити са Ристић-Кангргом, а са њима се слаже и А. Селмановић, тј. акценат овога придјева је / (дуги узлазни); дакле, он гласи: *гасан, гасна, гасно*.

А. Пецо

¹ Толковый словарь Владимира Даля, томъ IV, 387.

ПРИЛОГ ЗА РАЗЈАШЊЕЊЕ НЕКИХ НАЗИВА ОРУЖЈА У НАРОДНИМ УМОТВОРИНАМА

II

У наставку рада на разјашњењу назива појединих врста оружја у народним умотворинама¹ у могућности смо да пружимо неколико нових прилога у тој области. У питању су, наиме, називи извесног оружја чије значење није довољно јасно, а тако исто и потпуно нов податак о називу мајстора који је оправљао и израђивао оклопе.

За реч „скувија“ или „сковија“ у Вуковом речнику стоји да је то нека врста капе. С. Петковић у Речнику црквенословенског језика наводи да је скувија монашка капа.² Ст. Новаковић ову реч изводи од талијанске „scuffia“.³ Ј. Ковачевић мисли да је то нека врста доње капе израђене од танке материје која покрива уши и везује се испод врата. Ковачевић констатује да се скувија види на живопису у Матејићу, у Никити, на композицији Свадба у Кани.⁴ П. Васић у своме приказу дела Ј. Ковачевића каже да је *скувија* идентична са популарном капом, коју су почев од XIII века носили соколари и људи мануелног занимања.⁵

Ма колико да су сва наведена објашњења тачна, она су донекле и непотпуна, јер не наводе да је „скувија“ и војничка капа, односно и шлем, како то стоји у народној песми:

¹ Први прилог је објављен у НЈ V, стр. 52—60.

² Сава Петковић, Речник црквенословенскога језика, Срем. Карловци 1935, 238 з. в. скуфја.

³ Ст. Новаковић, Хералдички обичаји у Срба, Год. Н. Чупића VI, 1884, 30.

⁴ Јов. Ковачевић, Средњовековна ношња Балканских Словена, Београд 1953, 282.

⁵ Павле Васић, Ј. Ковачевић, Средњовековна ношња, Историски гласник 3, 1954, 148.

„А на главу капу и скувију.
На скувију позлаћено перје.“

(Вук II, 482)

Тако исто, из народне песме видимо да се скувија, ван употребе, вешала за калпаком:

„За калпаком од злата скувија,
У скувију алем драги камен.“

(Вуков Рјечник)

Поред наведеног, и код нас налазимо шлем у облику скувије на живопису у Матејићу (на плафону јужне певнице), код два војника-копљаника. Војници су у оклопима и шлемовима од плетених гвоздених верижица са копљима у руци. И П. Васић, позивајући се на француске податке, наводи да покривање капом од жице датира од времена када је израда жице усавршена, тј. од краја XI века. На печату Гија де Лавала из 1095 приказан је племић у дугачком оклопу са капуљачом.⁶

Упоредимо ли овај облик шлема на фресци у Матејићу са оним на композицији Свадба у Кани, као и са неким фрескама калуђера и монаха, од којих и познату слику Стефана Немање у монашком оделу, видећемо да сви ови облици имају карактеристичан шиљасти врх, дакле облик који нас потсећа на капуљачу, или на капу за малу децу, која се и данас у Далмацији зове „шкуфја“.

Неоспорно је тачна констатација Ст. Новаковића да реч „scuffia“ упућује на њен романски извор, али са напоменом да је глас *ф* замењен ближим гласом *в*, као што је то чест случај у нашем језику, било да се ради о страним или нашим речима, као на пример: *кава* место *кафа*, *ујваши* место *уфашти*, *Пилиј* место *Филиј* итд.

Напоследку, ово није једини случај да се калуђерска или монашка капа назива војничким именом и обрнуто. Тако, на пример: шлем се код нас каже за камилавку у Хиландарско-студеничком типичу, који је настао ускоро после

⁶ Васић, н. д. 146.

Карејског 1199 године: „и вѣ мнишьски шлемъ.“⁷ Није искључено да је калуђерска капа-камилавка добила име према облику тадањег „*torfhelma*“, или сличног њему, као што је то случај и са скувијом.

За реч „*баш*“ (бѣть) постоје разна тумачења код Вука, Мажуранића и у Академијином Рјечнику, али сви се слажу да је у питању нека врста оружја којим се удара.⁸ Поред општег значења „буца, кијак, кијача, батина, мачуга, мотка, палица итд.“, под *башом* треба првенствено разумети палицу, батину, односно буздован и топуз, а тек затим маљ или бојни чекић и све друго. За ово говоре многи примери у Академијином рјечнику код којих се *баш* ређа упоредо са другим оружјем (сулице, мачи, бати, сикире итд), па је очигледно да се не ради о обичној батини и мачуги. Напоследку, и чињеница да се *баш* помиње као нека врста инсигније, односно знака власти, за које знамо да су могли бити једино мач, копље и палица, односно буздован, говори за нашу поставку. Реч *бѣть* или *баш* помиње се и у српском роману о Троји, из краја XIV века, када се говори о играма Париза (Париса) као детета: „И Парижъ дѣлаше кичмоу а друуги с(и)нъ еговъ бѣть.“⁹ Овај исти текст гласи у глагољском тексту тога истог времена: „И Париж' дѣлаше куч'му, а други та син' дѣлаше бат.“¹⁰

Ни у једном нашем речнику нема података о томе како су се звали на српском језику мајстори који су оправљали и израђивали оклопе. Најстарија наша реч за оклоп, било од оковане коже или од плетене жице, јесте *брња*.¹¹ Реч се сачувала у називима места (Брње, Брњица, Брњац, Брњаци, Брњице, Брњићи, Забрње итд.) и у живом говору. Међутим,

⁷ К. Јиречек, Типик св. Саве за манастир Студеницу, ГСУД XL, 1874, 174.

Ст. Новаковић, Стара српска војска, Београд, 1893, 161.

⁸ Вуков Рјечник 17; В. Мажуранић, Приноси за хрватски правно-повјестни рјечник, Загреб 1908—1922, 48—51; Рјечник ЈАЗиУ I, 1880—1882, 205.

⁹ Allan Ringheim, Eine Altserbische Trojasage, Prague—Upsal 1951, 37.

¹⁰ В. Јагић, Прилози к историји књижевности, Загреб 1868, 58; Рјечник ЈАЗиУ I, 205.

¹¹ Ст. Новаковић, Стара српска војска, Београд 1693, 160.

српска реч „брња“ води порекло од готске речи *bruņa*, француске *braigne*, латинске *bruthea*. Али, сем ове речи за оклоп се одомаћила и реч „панцир“, или „памцијер“. Реч је талијанског порекла и долази од речи „панциа“, или „panzięa“, а значи трбух, дакле оклоп који штити трбух и груди. Захваљујући роману о Троји, с краја XIV века у ћирилској верзији, сазнајемо да се мајстор за оправку оклопа на српском језику звао „брњар“. У разговору између Анцилеса (Ахила) и Јектора (Хектора) први говори другоме: „много често *брњарь* крпить мое брње, које соу продрѣте от твојега мѣча“.¹² Несумњиво, да онај који крпи зна и израђивати брње, па према томе је сасвим природно да *брњар* није само мајстор који је крпио, већ тако исто и израђивао оклопе.

На крају, захваљујући истом извору, тј. српском роману о Троји, у могућности смо да објаснимо и значење речи „сулица“ и „суличник“. Описујући борбу између Анцилеса (Ахила) и Уриксихса (Уликса) са Телемпоном (Телемоном) у тексту стоји: „и повѣд(ѣ) га Оурикшишь мокнога на мокнѣю и повѣде га на Телемпона соулчѣкѣ кои бѣше наиболии соулчѣник оу всѣх троискихъ странах. И видѣвъ Телемпонъ прѣма Анцилеша и Оурикшиша и истрѣча из град(а) (с) соулцою прѣма Анцилеша и оудри се к нѣмоу Анцилешъ и прободе Телемпона на другоу страну и врѣже долоу с конѣ“.¹³ Мало даље стоји: „имаше и ороужа се *макъшь* Тѣльмоникъ и оузе соулцоу и потѣха противоу Јектороу“.¹⁴ Из овог текста се јасно види да *сулица* значи копље, а *суличник* војника борца који је наоружан копљем, дакле, према данашњој терминологији — копљаника.

Г. Шкриванић

¹² Ringheim, н. д. 60.

¹³ „ „ „ 52.

¹⁴ „ „ „ 57.